

מתוקה שנת העובד

ברבות הטובה רבו אוכליה ומהפשרון לבעליה פי אסראות עיניו: מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון: (קהלת ה יא).¹

פירוש דעת מקרא לפסוק

ברבות הטובה – השפע, אם ירבה נכסים. **רבו אוכליה** – כי יצטרך להרבות עבדים ושפחות ובקר ... והם מכלים את התבואה.² **ומה כשרון** – אם כן, מה ההצלחה והתועלת. **לבעליה** – של הטובה. **כי אם ראות עיניו** – רק בעיניו יוכל לראותה, אבל הוא גופו אינו נהנה מן השפע הזה. **אדרבא: מתוקה שנת העובד** – את אדמתו, חלקת שדהו, בניגוד לעשיר המעביד אחרים בשדותיו הרבים. **אם** – בין אם יש לו הרבה או מעט.³ **ולעומתו: והשבע** – השפע הרב של העשיר בעל הנכסים הרבים ומשמשיהו, **איננו מניח** – אינו נותן לו לישון במנוחה, מפני שהוא דואג לנכסיו גם ביום וגם בלילה.⁴

קהלת רבה (וילנא) פרשה ה פיסוקא י⁵

"ברבות הטובה רבו אוכליה" – ר' חנניה ור' יונתן שאלו למנחם טלמיא ... מהו זה שמשה אומר לבני ישראל: "ויענך וירעיבך ויאכילך את המן" (דברים ח ג), וכי מאכל רעבון נתן להם הקדוש ברוך הוא המן לישראל? מה עשה? הביא לפניו ב' קשואין, אחת שלימה ואחת שבורה.⁶ אמר: זו השלימה בכמה היא? אמרו לו: בשני מנה. וזו השבורה בכמה? אמרו לו: במנה אחד. אמר להם: אין סופה של היא (השלימה) שיעשה בה כמו בשנייה (בשבורה)? אמרו לו: לא דומה, כשם שהוא מתהנה מן הטעם כך הוא נהנה מן הראיה.⁷

מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן ג

"כי תשא את ראש בני ישראל", כך פתח רבי תנחומא בר אבא: "מתוקה שנת העובד אם מעט אם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון" (קהלת ה יא). אמרו לו לשלמה: אילו אחר אמר הפסוק הזה, היינו שוחקין

¹ כותרת הדרך מעידה שתחילת מחשבתנו הייתה להתמקד בדרשות על "מתוקה שנת העובד", אך קפץ עלינו הפסוק הקודם: "ברבות הטובה" וביקש שנידרש, מעט, גם לו. ובאמת, שני הפסוקים האלה הם עניין אחד והולכים ביחד, מה שקצת נדיר בספר קהלת, כך לפחות עפ"י הפשט. והמדרש הולך בדרכו ודורש כל אחד לחוד. ומה שנסיף, נסיף, ככל שירשה הזמן והמקום.

² אולי קצת כמו שקהלת מעיד על עצמו בפרק ב פסוקים ד-יא: "הגדלתי מעשי בנתי לי בתים נטעתי לי כרמים ... קניתי עבדים ושפחות ובניבית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם ... ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש". זו הפניה של פירוש דעת מקרא עצמו.

³ בדומה לכך בספר משלי פרק יב פסוק יא, אומר שלמה: "עבד אדמתו ויטעור לחם", הגם ששם הכוונה קצת אחרת לפי המשך הפסוק: "וימרדף ריקים חסר לב". ההשוואה שם היא בין מי שמעבד שדהו ומטפל בנכסיו ובין מי שהולך בטל ומזניח את נכסיו.

⁴ דברים דומים אפשר לקרוא גם בקהלת סוף פרק ב, בפרט פסוק כג שם: "פי כל ימי מואב ומקאבים וכעס עיניו גם בלילה לא שכת לבו גם זה הבל הוא". ופסוק כו שם: "פי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה וידעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנס לתת לטוב לפני האלהים גם זה הבל ורעות רוח". באופן דומה מפרש את פשט הפסוקים פסיקתא זוטרתא (לקח טוב), לפני שהוא עובר לרובד הדרש: "מתוקה שנת העובד - על פשוטו של פסוק זה השכיר שהוא עובד בבית רבו ואין לו דאגה מה יאכל ומה ישתה, כיון שבא הלילה מתוקה היא לו שנתו: אם מעט ואם הרבה יאכל, ישן בטוב שאין לו דאגה אחרת: והשבע לעשיר. מי שיש לו נכסים הרבה דואג על נכסיו: איננו מניח לו לישון. וכן אמרו רז"ל (אבות פרק ב משנה ז): מרבה נכסים מרבה דאגה".

⁵ הרשינו לעצמנו לתרגם קטעים במדרש ואף להרחיב איפה שצריך, והחפץ בנוסח המדרש המלא והמדויק, יפנה למקור.

⁶ שהיו שווים במידותיהם ומשקלם, רק האחד שבור והשני שלם. וההנחה היא שבכל מקרה, מי שקונה קישוא, חותך אותו.

⁷ האדם אוכל בעיניו זה הפירוש של "ברבות הטובה, רבו אוכליה". וכבר קדם למדרש קהלת, מדרש בראשית רבה סה יג, פרשת תולדות, המקשר את הפסוק שלנו בקהלת עם בקשת יצחק מעשו: "ועשה לי מטעמים", וכן עם פיתוי האשה בגן עדן: "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעיניים". ואלה דברי מדרש בראשית רבה שם: "ועשה לי מטעמים - ר' אליעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר: שלשה דברים נאמרו בו בעץ שאכל אדם הראשון: טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה. ושלשתן נאמרו בפסוק אחד, שנאמר: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשפיל (בראשית ג ד) ... מכאן שהוא טוב למאכל ... מכאן שהוא יפה לעינים ... מכאן שהוא מוסיף חכמה. וכן יצחק אמר: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי - אמר לו: בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם. וכן שלמה אומר (קהלת ה) ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו - מכאן לסומין שאינם שבעים. אינו דומה מי שרואה סל ריקן ורעב, למי שרואה סל מלא ושבע". ראה איך מתהפך הביטוי "כי אם ראות עיניו" במעבר מהפשט לדרש. ובין השיטין, נראה שהיה משהו בטענת בני ישראל על המן, שאמנם טעמו בו כל טעם שרצו (יומא ע"א), אבל לא היה לו המראה של האוכל. ראיתי מי שמפרש כך ונעלם ממני המקור.

עליו. אתה שכתוב בך: "ויחכם מכל האדם" (מלכים א ה), תאמר "מתוקה שנת העובד אם מעט אם הרבה יאכל"י?⁸ אין הדבר כך, שכל מי שהוא רעב, אכל קמעא שנתו מתנדדת ממנו, אכל הרבה שנתו מתוקה.⁹ אמר להם: איני מדבר אלא בצדיקים ובעמלי תורה.¹⁰ כיצד? אדם שכל שנותיו שלושים שנה, ומעשר שנים ואילך הוא עמל בתורה ובמצות ומת שלושים שנה; ואדם אחד חיה שמונים שנה, ומעשר שנים ואילך עמל בתורה ובמצות עד שמת, אַתָּא אומר: הואיל ולא יגע הראשון אלא עשרים שנה בתורה וזה שיגע שבעים שנה, שהקב"ה מרבה לזה שכר יותר ממי שעסק בתורה עשרים שנה? לפיכך אני אומר: "אם מעט אם הרבה יאכל" ... שמתן שכרו של זה כמתן שכרו של זה.¹¹

תדע, א"ר חנינא: שהרי משה שמש את ישראל במצרים ובמדבר מ' שנה וחיה ק"כ שנה, ושמואל כל ימי חייו שנים וחמשים וסבל משאן וטרחן של ישראל ושקלן הכתוב כאחד, שנאמר: (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, הוי: "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל וגו'".¹²

רש"י על הפסוק בקהלת

מתוקה שנת העובד - עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה, כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון - ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר: מתוקה שנת העובד את האלהים, אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה. משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנס עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה, שנאמר: (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' כך נדרש בתנחומא.¹³

קהלת רבה (וילנא) פרשה ה פסקא יא

מתוקה שנת העובד - מעשה ברבי שבא מן המרחץ, התעטף בבגדיו והתחיל לעסוק בצרכי צבור. מזג לו עבדו את הכוס ולא היה לו (לרבי) פנאי לקבל אותו ממנו. אדהכי והכי, נתנמנם העבד וישן לו. הפך רבי פניו וראהו ישן.

⁸ ראה מקומות נוספים שהמדרש סונט בשלמה: איפה היא חכמתך, שבת ל ע"א (מות דוד), במדבר רבה יט ג (פרשת פרה אדומה) ועוד. ראה לגבי כהן גדול בשבעת ימי ההכנה ליום הכיפורים, משנה יומא פרק א משנה ד: "כל שבעת הימים לא היו מונעין ממנו מאכל ומשתה. ערב יום הכפורים עם חשיכה לא היו מניחים אותו לאכול הרבה מפני שהמאכל מביא את השינה".

¹⁰ ברור שדחיית פשט הפסוק, שעל זה ניתן להתווכח מי באמת ישן טוב העני עובד כפיים שאינו משתכר לכל צרכיו או העשיר האוכל לשבעו, איננה אלא אמצעי רטורי של הדרשן לעבור לדרוש את הפסוקים בדרך הדרש, שזו כמובן מטרתו העיקרית.

¹¹ מדרש זה מופיע גם בקהלת רבה ה ד בדרשות על הפסוק שלנו: "מתוקה שנת העובד" וכן בשיר השירים רבה פרשה ו סימן ו בדרשות על הפסוק "דודי ירד לגנני" העוסק במיתת צדיקים. אבל נראה שהמקור לכולם הוא התלמוד הירושלמי מסכת ברכות פרק ב הלכה ח: "כד דמך (כאשר מת) רבי בון בר רבי חייא, על (קם) רבי זעירא ואפטר עילוי (הפטיר עליו, הספידו): מתוקה שנת העובד ישן אין כתיב כאן, אלא: אם מעט אם הרבה יאכל. למה היה רבי בון בר' חייא דומה? למלך ששכר פועלים הרבה, והיה שם פועל אחד והיה משתכר במלאכתו יותר מדאי. מה עשה המלך? נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעיתותי ערב, באו אותם פועלים ליטול שכרן, ונתן לו שכרו עמיהן משלם (בשלמות, שכר שלם). והיו הפועלים מתרעמין ואומרים: אנו יגענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתי שעות, ונתן לו שכרו עמנו משלם! אמר להן המלך: יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. כך יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה, מה שאין תלמיד וותיק יכול ללמוד למאה שנה". אבל כל זה נחמה שבדיעבד והספד על מת, אבל לכתחילה, אדם רוצה להשלים את חייו, להתייגע כל היום ולהגיע אל השובע של העשיר (מי בחומר ומי ברוח). ראה באבות דרבי נתן נוסח ב פרק מא, הסיפור על רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל שהיו יוצאים ליהרג (עשרה הרוגי מלכות). ושם מנסה רבי ישמעאל (כהן גדול) לנחם את רבי שמעון בן גמליאל, כשהוא אומר לו: "והלאו בשתי פסיעות אתה נתון בצד אבותיך ... והרי הוא אומר מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל". אבל רבן שמעון בן גמליאל לא נרגע ואומר: "ולא אבכה שאני יוצא ליהרג כעובד ע"ז וכמגלי עריות וכשופכי דמים וכמחללי שבתות?". תשובתו לרבי ישמעאל היא: למה שלא אהיה כאותו אחד ש"הרבה יאכל" ואחיה עוד?

¹² וכן הוא במסכת שמחות דרבי חייא פרק ג הלכה ב: "היה רבי שמעון בן אלעזר (אומר): משלו משל למה הדבר דומה? למלך ששכר שני פועלין, אחד עשה כל היום ונטל דינר, ואחד עשה שעה אחת ונטל דינר. אי זה מהן חביב, לא זה שעשה שעה אחת ונטל דינר? כך, משה רבינו שימש ישראל מאה ועשרים שנה, ושמואל חמשים ושנים שנה, ושניהם שוים לפני המקום, שנאמר: ויאמר ה' אלי אם יעמד משה ושמואל לפני, וכן הוא אומר: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. עליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר: מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל". אבל בשמות רבה טז ד מצאנו ששמואל גדול ממשה משום ש: "משה היה יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון, שנאמר (שמות יח): וישב משה לשפוט את העם. אבל שמואל היה טורח בכל מדינה ומדינה ושופט כדי שלא יצטערו לבוא אצלו, שנאמר (שמואל א ז טז): והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ופשט את ישראֵל את כל־המקומות האֵלֶּה". ראה מדרש נאה זה שם וראה דברינו **שמואל** בפרשת קרח.

¹³ רש"י מצטט את מדרש תנחומא, אבל כפרשן מקרא הנאמן גם לפשט, אין הוא נזקק לפתיחת התנחומא, לקטע שבו הוא שוחק על שלמה המלך. אין צורך להמעיט בפשט ולסתור אותו על מנת לעבור לרובד המדרשי. רש"י מחזיר אותנו לפשט הפסוק כפי שראינו בדעת מקרא (ובפסיקתא זוטרתא בהערה 4) שאכן "מתוקה שנת העובד" הוא ישן ללא דאגות שיש לעשיר ובעל נכסים. משם עובר רש"י ל"דבר אחר" ומביא את הדרשה על משה ושמואל. זה אולי ההבדל בין דרשן "נטר" (תנחומא) ובין פרשן/דרשן כמו רש"י שאחת ידו בפשט ואחת במדרש ואם צריך גם בפרד"ס כולו ובכל אחת משבעים הפנים שבהם התורה והמקרא נדרשים.

אמר: יפה אמר שלמה: "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון", כגון אנו שאנו עוסקין בצרכי הציבור (הבריות), אף לישון לא יניחו לנו.¹⁴

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים¹⁵

¹⁴ בתרגום מדרש זה מארמית לעברית, נעזרנו במדרש המבואר ובפירוש תורה תמימה על קהלת (פרק ה פסוק יא) שמביא נוסח בעברית. הרי לנו "עשירות ושובע" של העוסקים בצרכי הציבור שטורדים אותם ואינם מניחים אותם לישון. בהשוואה עם "האזרח מן השורה", אפילו המשרת והעבד שיש להם משימות ברורות וסדר יום מוגדר והם יכולים להתנמנם אפילו בשעת עבודתם. פירוש חדש ל"מתוקה שנת העובד". ועל העול הרובץ על העוסקים בצרכי ציבור כבר הרחבנו בדברינו [אני ואתה עומדים בזירה](#) בפרשת יתרו.

¹⁵ "ניסוך המים בחג כדי שיתברכו עליך מי גשמים" (תוספתא סוכה ג יח).